

ZA ŽIVOT BEZ STRAHA

Priručnik 2005/06.

Izdaaje
autonomni ženski centar

Program razvoja dobrih praksi u oblasti nasilja u porodici

Tiršova 5a
11000 Beograd

Uredile

Tanja Ignjatović
Bobana Macanović

Lektura i korektura

Vesna Obrenović

Dizajn

Bobana Macanović

Štampa

MarDox, Beograd

Tiraž

300

Beograd 2006.

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Narodna biblioteka Srbije, Beograd

343 . 85 : 343 . 54/ 55 (497 . 11) "2005/2006"

343 . 85 : 343 . 54/ . 55 (035)

316 . 62 : 179 . 2 (035)

343 . 197 : 343 . 62 (035)

ZA život bez straha : priručnik

2005/06 . / [uredile Tanja Ignjatović, Bobana Macanović] . - Beograd :
Autonomni ženski centar, Program razvoja dobrih praksi u oblasti nasilja u
porodici, 2007 (Beograd : MarDox). - 98 str. : graf. prikazi, tabele ; 26 cm

Tiraž 300 . - Napomene i bibliografske reference uz tekst.

ISBN 978-86-902567-6-1

a) Породично насиље - Сузбијање - Србија - 2005-2006

b) Породично насиље - Сузбијање - Приручници

c) Жртве насиља - Жене - Приручници

d) Социјална интеракција - Жене - Приручници

COBISS.SR-ID 137653004

SADRŽAJ

Tanja Ignjatović i Bobana Macanović, USPOSTAVLJANJE MEHANIZAMA ZA PRAĆENJE I INTERVENCIJE U OBLASTI NASILJA U PORODICI – tri godine rada –	5
Tanja Ignjatović, KOORDINIRANA AKCIJA LOKALNE ZAJEDNICE U PREVENCIJI I ZAŠTITI OD NASILJA U PORODICI	9
Tanja Ignjatović, O NASILJU U PORODICI IZ EVIDENCIJE CENTRA ZA SOCIJALNI RAD U 2005. ...	14
Ivana Slavković, ODNOS PROFESIONALACA/KI I ŽRTAVA NASILJA	20
Tanja Ignjatović, IMPLICITNE TEORIJE O RODNIM I RODITELJSKIM ULOGAMA – uticaj na profesionalni stav i postupanje u situacijama nasilja u porodici	24
Priredila Ivana Slavković, STRES I SINDROM SAGOREVANJA	31
Tanja Ignjatović i Bobana Macanović, UTICAJ NA KREIRANJE PRAKTIČNE POLITIKE	40
Tanja Ignjatović, DO DOBRE PRAKSE	47
Tanja Ignjatović, Jeca Nedeljkov, Marija Banauh, DRUGO POGHLAVLJE	51
– Moć i kontrola u partnerskim odnosima / Ravnopravnost u partnerskim odnosima	
– Moć i kontrola od strane institucija / Podrška i zastupanje od strane institucija	
– Protokol o postupanju sa nasiljem u porodici za stručne radnike/ce u Centru za socijalni rad - kratak prikaz osnovnih koraka	
– Uputstva za primenu Protokola o postupanju sa nasiljem za stručne radnike/ce u Centru za so- cijalni rad	
– Evidencija o nasilju u porodici u Centru za socijalni rad - formular za unos podataka	
– Dokumentacija - izveštaji stručnih radnica/ka za sud	

Ovaj Izveštaj nastoji da **predstavi najvažnije rezultate** projekta ZA ŽIVOT BEZ STRAHA, integrišući sva dosadašnja praktična dostignuća, za koja verujemo da mogu biti koristan **vodič** svim profesionalcima/kama u Centru za socijalni rad, angažovanim na rešavanju problema nasilja u porodici.

U **prvom delu** Izveštaja nalazi se kratak prikaz projektnih aktivnosti i tekstovi koji obrađuju nekoliko ključnih tema kojima smo se bavile tokom 2005. godine:

- koordiniranje akcije lokalne zajednice u prevenciji i zaštiti od nasilja u porodici,
- evidentiranje nasilja u porodici – o karakteristikama i značaju sistematskog prikupljanja, praćenja i korišćenja podataka,
- odnos između profesionalca/ke i žrtve nasilja,
- uticaj implicitnih teorija o rodnim i roditeljskim ulogama na profesionalni stav i postupanje u situacijama nasilja u porodici,
- stres i sindrom sagorevanja u pomažućim strukama,
- značaj uticanja na kreiranje praktične politike kroz primere aktivnosti projektnog tima,
- praćenje aktivnosti i lista indikatora dobre prakse za jednostavnu procenu stanja u službama/organizacijama koje se bave nasiljem u porodici.

U **drugom delu** Izveštaja predstavljeni su materijali i dokumenti nastali tokom realizacije programskih aktivnosti, korisni za svakodnevni stručni rad. Verujemo da predloženi «alati» mogu biti značajna pomoć, ali i inspiracija profesionalcima/kama u Centru za socijalni rad za stalno unapređenje profesionalne prakse. Činjenica da su predložena uputstva i «alati» korišćeni i proveravani od strane velikog broja učesnika/ca, uvećava njihovu praktičku valjanost. Istovremeno, to bi moglo da ohrabri donosiocima odluka, na lokalnom i nacionalnom nivou, da ih preporučuju i formalizuju, što bi ubrzalo standardizovanje prakse i doprinelo efikasnosti i delotvornosti postupanja stručnjaka/inja u rešavanju kompleksnih problema porodičnog nasilja.

Izveštajem želimo da *izrazimo zahvalnost* svim učesnicima/učesnicama i saradnicima/saradnicama programa, bez čijeg aktivnog učestvovanja, motivacije i podsticaja, ostvareni rezultati i produkti ne bi bili ovakvi.

Ako i ovaj Izveštaj bude korišćen kao priručnik, naše zadovoljstvo učinjenim biće još veće.

Urednice

Tanja Ignjatović i Bobana Macanović

USPOSTAVLJANJE MEHANIZAMA ZA PRAĆENJE I INTERVENCIJE U OBLASTI NASILJA U PORODICI

– tri godine rada –

Program razvoja dobrih praksi u oblasti nasilja u porodici koji od 2002. godine u kontinuitetu realizuje Autonomni ženski centar sadrži brojne aktivnosti koje uključuju predstavnice/ke centra za socijalni rad i policije u svih 16 beogradskih opština.

Cilj svih aktivnosti usmeren je na razumevanje i rešavanje problema nasilja u porodici kroz unapređenje profesionalnog postupanja i razvijanje saradnje između institucija na lokalnom nivou.

Kontekst u kom je realizovan projekt od 2002. godine obeležen je opredeljenjem vlasti za brze reforme u institucijama sistema i zakonske promene koje vode ujednačavanju pravne prakse sa Evropskom unijom. Promena Krivičnog zakona RS – inkriminacija nasilja u porodici (čl. 118a), bila je značajan pokazatelj opredeljenosti države da se suoči sa do tada nevidljivom problematikom nasilja u porodici. Ipak, kraj 2003. godine obeležen je usporavanjem, čak zaustavljanjem reformskih procesa, primetnom retradicionizacijom društva i marginalizacijom nezavisnih nevladinih organizacija. Ipak, zakonske promene, pre svega promena Porodičnog zakona (definisane nasilja u porodici, širokog kruga zaštićenih lica i mere zaštite od nasilja u porodici), omogućile su kontinuitet u razvoju delotvornijih mehanizama za intervenisanje u situacijama nasilja u porodici. Različiti dokumenti – strategije, izveštaji, protokoli – iako im nedostaju uputstva o implementaciji i indikatori za praćenje ostvarenih efekata, stvarali su formalni okvir za pozitivne promene u oblasti nasilja u porodici.

Nastojanje da se uspostavi saradnja sa predstavnicima javnog sektora – centra za socijalni rad i policije, ostvarivana je kroz **tri tipa programskih aktivnosti**:

– **sticanje znanja o nasilju u porodici** organizovano je preko seminara, evaluacijskih susreta i konsultacija; štampani su edukativni materijali; rađene su analize postupanja javnih službi i analize sudske prakse u cilju sticanja uvida u postojeće modele zaštite i propuste sistema;

– **sticanje veština i primena stečenih znanja** organizovana je preko identifikovanja i evidentiranja slučajeva nasilja u porodici, izradu detaljnih uputstava o postupanju, organizovanje konferencija slučajeva i zajedničko planiranje mera zaštite žrtvi i postupaka prema počiniocu nasilja, kao i preko razvoja saradnje između predstavnika različitih institucija na lokalnom nivou.

– **javno zagovaranje** obezbeđivalo je vidljivost problema nasilja u porodici, senzibilisanje opšte i stručne javnosti i lobiranju donosilaca odluka za sistemске promene.

Ostvareni **rezultati** mogu se predstaviti preko prikaza realizovanih aktivnosti, ali i procenom ostvarenih uticaja na socijalnu promenu.

Najvažniji rezultati u odnosu na **aktivnosti planirane za 2004/05. godinu:**

Izveden je 51 jednodnevni seminar za 321-og učesnika/cu iz 32 institucije u 16 beogradskih opština. U edukaciju je uključeno 19 eksternih saradnica/ka i 4 članice tima. Seminari su od najvećeg broja učesnika/ca procenjeni kao relevantni i korisni, odnosno primenljivi.

Na evaluacionim sastancima učesnici su istakli da su najčešće prepreke za primenu svih postignuća i preporuka: opterećenost poslovima, posebno u CSR, nedostatak podrške i vrednovanja rada na problematici nasilja u porodici od strane rukovodilaca, nedostatak sistemskih rešenja koja bi podržala promovisani model aktivnosti, tehnička neopremljenost i neadekvatna materijalna podrška. Istovremeno, veliki broj učesnika izražava spremnost da primenjuje stečena znanja i učestvuje u budućim aktivnostima.

Svi učesnici/ce su dobili lične primerke publikacija sa bazičnim informacijama: specifične karakteristike nasilja u porodici i uloga javnih službi, međunarodni i domaći dokumenti o problematici nasilja u porodici, tumačenje inkriminacije nasilja u porodici u Krivičnom zakonu RS, protokoli o postupanju stručnih radnika u CSR i pripadnika policije. Pripremljene su 3 nove publikacije: Interpretacija odredbi o merama zaštite u novom Porodičnom zakonu RS; Rezultati kvalitativne analize sudske prakse u primeni krivičnog dela – nasilje u porodici; Izveštaj o aktivnostima sa detaljnim prikazom rezultata i svih dokumenata. Pripremljeno je 5 edukativnih plakata – od kojih su «krugovi nasilja» posebno popularan i koristan plakat.

Učesnici iz CSR identifikovali su slučajeve nasilja i vodili evidenciju o karakteristikama nasilja i preduzetim merama zaštite. U periodu od 6 meseci u 7 CSR registrovano je 252 slučaja nasilja. Organizovano je 45 konferencija slučaja za međusektorsko planiranje mera zaštite u konkretnim situacijama nasilja u porodici. Održano je 7 susreta profesionalaca na lokalnom nivou sa ciljem da se ostvare lični kontakti, razmene informacije o nadležnostima i kreira sporazum o saradnji.

Softver za elektronski unos i obradu podataka o osobama koje su izložene nasilju u porodici dopunjen je i izmenjen posle promena Porodičnog zakona. Izrađena su i uputstva za beleženje podataka u policiji i liste za samoprocenu (pri telefonskoj prijavi nasilja, o postupanju patrole i o pisanom izveštaju policije).

Izrađen je dokument Sporazuma o saradnji, koji je predložen rukovodiocima i donosiocima odluka na svim nivoima. Organizovana su dva okrugla stola sa donosiocima odluka na različitim nivoima u cilju lobiranja da rezultati aktivnosti dobiju podršku za dalju implementaciju. Dopisi poslani donosiocima odluka na različitim nivoima sadržavali su predloge za: unapređenje prakse u institucijama, poboljšanje saradnje između institucija, uključivanje svih zainteresovanih strana u kreiranje dokumenata javne politike. Komentarisani su strateški dokumenti Vlade RS, relevantni za problem nasilja u porodici: Reformski projekti u socijalnoj zaštiti i Izveštaj o primeni Strategije za smanjenje siromaštva u Srbiji.

Realizovano je 45 medijskih nastupa od strane predstavnica tima, kako bi se problem nasilja u porodici učinio vidljivim i značajnim. Model koordinirane akcije promovisan je na konferencijama i skupovima drugih organizacija. Tim je po pozivu realizovao bazične seminare o nasilju u porodici i modelu saradnje u 5 opština u Srbiji – Vrbas, Stara Pazova, Apatin, Žitište i Indija. Uzeto je aktivno učešće u dve inicijative partnera – u Savetu za borbu protiv nasilja u porodici u opštini Palilula (na poziv lokalne uprave) i u sarad-

nji u prevenciji nasilja u porodici na opštini Savski venac (na predlog načelnika policije).

Procena ostvarenih rezultata u **postizanju socijalne promene** ukazuje da je :

Postignut značajan napredak u *razumevanju i definisanju problema*, što je imalo direktan uticaj na korisnice usluga, kao i indirektan uticaj na profesionalce koji nisu bili obuhvaćeni programskim aktivnostima (tužilaštvo, sud, škole, predškolske ustanove i sl).

Postignut je značajan napredak u *postupanju profesionalaca* u rešavanju problema nasilja u porodici, korišćenjem odgovarajuće obuke, uputstava i dokumenata o postupanju. Proces kreiranja postupaka bio je participativan i inicirao je brojna kreativna rešenja.

Postignut je značajan napredak u *stvaranju «kritične mase»*, što potvrđuje broj učesnika koji su aktivno primenjivali znanje, kao i broj predstavnika drugih institucija, koji nisu direktno uključeni u projekat, a koji su angažovani u aktivnostima planiranja mera zaštite od nasilja. Broj profesionalaca zainteresovanih za model i obuku iz drugih gradova, takođe je značajan.

Postignut je delimičan uspeh u ostvarivanju *promena u institucionalnoj politici*. Sve aktivnosti su doprinele stvaranju jasne politike i konkretnih uputstava o postupanju, ali nisu uspostavljene kao formalizovani standardi postupanja, iako ne postoje formalne prepreke za to. Ohrabrujući su pojedinačni primeri aktivnosti timova u CSR, inicijativa policije i primeri uspostavljanja međuinstitucionalne saradnje i podrške lokalne uprave.

Ostvaren je delimičan uspeh u *održavanju postignutih učinaka*. U kontekstu koji ne stimuliše bržu reformu sistema javnih usluga i koji ne promoviše individualnu profesionalnu odgovornost, nije izvesno da bi se sve aktivnosti i standardi realizovali bez projektne podrške. Ipak, brojne pojedinačne inicijative ukazuju da su postignuti rezultati ostavili nepovratne efekte na svakodnevnu profesionalnu praksu u Centrima za socijalni rad i policiji.

Naučene lekcije uključuju i **sugestije za buduće aktivnosti**:

- nužnost rada na održavanju vidljivosti i društvenog značaja problema nasilja u porodici,
- nastojanje da se formalizuju standardi postupanja profesionalaca u javnim službama,
- veća pažnja posvećena praćenju primene zakonskih rešenja i strateških dokumenata Vlade i institucija,
- razvijanje posebnih instrumenata za praćenje i procenu efekata aktivnosti,
- više pažnje za aktivnosti javnog zagovaranja,
- stalna podrška postojećoj motivaciji i idejama profesionalaca u institucijama,
- dalje rasvetljavanje predrasuda u odnosu na rodne dimenzije nasilja u porodici.

Tri godine rada – najvažnije aktivnosti

Organizovano je:

75 jednodnevnih seminara za 321-og učesnika/ca,
225 stručnih radnika/ca iz CSR i 96 pripadnika/ca policije;
16 susreta predstavnica/ka institucija (CSR, policija, dom zdravlja) na opštinskom nivou;
5 okruglih stolova za učesnike/ce, rukovodioce i donosioce odluka na svim nivoima;
340 konferencija slučaja za planiranje mera zaštite
21 supervizijski, 13 monitoring i 3 evaluaciona sastanka i mnogo radnih sastanaka
1558 slučajeva nasilja u porodici registrovano je u evidencijama CSR

Pripremljeno je:

6 svezaka edukativnih tekstova
3 izveštaja sa protokolima za postupanje i uputstvima za rad
softver za elektronsku bazu podataka
Sporazum o saradnji – predlog dokumenta
5 edukativnih plakata
1 pravna brošura i 1 liflet za žene žrtve nasilja

Teme seminara za učesnice/ke iz CSR

Definicije, oblici i dinamika nasilja u porodici; Karakteristike žrtve i učinioca;
Novi Porodični zakon RS – mere zaštite od nasilja u porodici;
Principi i procedure za identifikovanje, utvrđivanje i zaštitu od nasilja u porodici
Konferencije slučaja – model međusektorske saradnje u planiranju mera zaštite od nasilja u porodici;
Učestalost i karakteristike intervencija socijalne i porodično – pravne zaštite u rešavanju slučajeva nasilja u porodici – stavovi, predrasude i praksa;
Uloga profesionalaca/ki u radu sa žrtvama nasilja; Stres i sindrom sagorevanja u pomažućim strukama;

Teme seminara za pripadnike/ce policije

Definicije, oblici i dinamika nasilja u porodici; Karakteristike žrtve i učinioca; Krivični zakon RS – član 118a; Postupanje policije u slučaju nasilja u porodici;
Nasilje u porodici – uloga policije u prevenciji i zaštiti – primeri dobre prakse: iskustva policije u Republici Sloveniji, iskustva policije OUP-a Zvezdara;
Model saradnje između policije i CSR – primer dobre prakse: CSR i policija opštine Sombor;
Krivično delo nasilje u porodici – pravna praksa: prikaz istraživanja; Porodični zakon – mere zaštite od nasilja u porodici; Postupanje policije i standardizovanje prakse;

Tanja Ignjatović i Bobana Macanović

UTICAJ NA KREIRANJE PRAKTIČNE POLITIKE³³

U okviru Programa razvoja dobrih praksi u oblasti nasilja u porodici, pored redovnih projektnih aktivnosti, aktivno smo se uključivale u proces komentarisanja i uticaja na praktične politike, posebno u oblasti socijalne zaštite i drugim oblastima koje imaju dodira sa nasiljem u porodici, nasiljem prema ženama i rodnim pitanjima.

Verujemo da je važno da različite, zainteresovane društvene grupe učestvuju u koncipiranju javne politike, u rešavanju konkretnih problema i unapređenju stanja u zajednici, jer izabrana rešenja imaju uticaj na celo društvo. Konsultativni procesi i javne rasprave pružaju priliku da se sagleda složenost problema, kao i različite mogućnosti rešenja. Učesnicima koji su direktni izvršioци budućih politika i strategija to daje priliku da iznesu argumentacije i da traže javnu podršku za svoje preporuke. Razmatranje raspoloživih opcija, a posebno procena posledica različitih opcija, omogućava predlaganje i usvajanje najboljih rešenja. Tako, ceo proces kreiranja praktične politike odražava težnju ka demokratizaciji i decentralizaciji odlučivanja i upravljanja javnim službama.

Uticaj na promenu praktične politike pojavio se kao nužna aktivnost za rešavanje problema na širem društvenom planu i uspostavljanje adekvatnog modela koordinirane akcije. Nastojanje da se na identifikovane potrebe žrtava nasilja u porodici odgovori adekvatnim uslugama službi u zajednici ogledalo se kroz napor da predložene promene principa, procedura i postupaka budu prihvaćene od donosilaca odluka.

Neke od naših projektnih aktivnosti vodile su rešenjima koja nadilaze odgovornost direktnih izvršilaca/teljki i koja traže podršku rukovodilaca/teljki na različitim nivoima, ili uticaj na sistemske promene. Povod naših obraćanja predstavnicima vlade ili donosiocima odluka na različitim nivoima bile su potrebe za promenom svakodnevne prakse službi zbog novih zakonskih rešenja, uvažavanja iskustva profesionalaca/ki ili opažanja prepreka u ostvarivanju promena. Učestvujući u koncipiranju dobrih praksi u oblasti zaštite od nasilja u porodici, posebno u odnosu na zaštitu žena, inicirale smo promene politike, procedura i postupaka u okviru postojećeg sistema. Naši predlozi su bili u skladu sa najavljenim reformama organizacije i standarda rada službi i nudili su potrebna znanja, veštine i specifične «alate» za rad. Da bi inicirane promene mogle da postanu sistematske, a stečena znanja i veštine integrisani u postojeće aktivnosti službi, uz motivaciju izvršilaca/teljki, bila je neohodna podrška rukovodilaca/teljki i promena u sistemu.

Teškoće u ostvarivanju nastojanja da se aktivno uključimo u proces iniciranja promena i izgradnje prak-

---

³³ U ovom tekstu policy making proces biće prevoden kao kreiranje praktične politike;

tične politike ogledale su se u nedostatku otvorenosti i inkluzivnosti u politici donosilaca odluka, na svim nivoima. I preterana centralizacija sistema odlučivanja, odnosno zavisnost od najviših nivoa odlučivanja, čak i pri rešavanju operativnih pitanja, bila je jedna od uobičajenih prepreka za ostvarivanje pozitivnih uticaja. Po nama, ona je ukazivala i na tendenciju izbegavanja profesionalne i lične odgovornosti³⁴.

HRONOLOGIJA OBRAĆANJA DONOSIOCIMA ODLUKA³⁵

U februaru 2005. organizovale smo okrugli sto *Od dobrih namera do dobre prakse – da li su institucije spremne da se nose sa problemom nasilja u porodici*, sa idejom da se učesnicima/ama različitih pozicija i odgovornosti predstave ključni rezultati projektnih aktivnosti. Razmatrane su uloge i mogućnosti nadležnih institucija u implementaciji **inovativnih aktivnosti** u oblasti nasilja u porodici.

Zaključci skupa su bili da je dvogodišnji intenzivni rad u beogradskim Odelenjima Gradskog centra za socijalni rad:

- unapredio postupanje stručnih radnika/ca u situacijama nasilja u porodici, kao i korišćenje socijalnih i porodično-pravnih mera zaštite,
- uticao na promenu društvene pozicije Centra za socijalni rad u zajednici, stavljajući ga u ulogu koordinatora aktivnosti,
- bio u skladu sa očekivanim promenama načina rada definisanim u predlozima reformskih projekata,³⁶ kao i očekivanim promenama zakonske regulative.

Imajući u vidu postignute rezultate i očekivane promene, predložile smo da se podrži i omogući **integracija** inovativnih aktivnosti u svakodnevni rad stručnih radnika/ca u Centrima za socijalni rad, i to kroz:

uvođenje obaveze postavljanja pitanja o nasilju u porodici svim korisnicama/korisnicima usluga Centra za socijalni rad, bez obzira zbog kog problema su se obratili Centru, uvođenje osnovne evidencije o nasilju u porodici i evidencije o preduzetim merama socijalne i porodično-pravne zaštite, koja je razrađena u okviru projekta i koju bi trebalo povezati sa ostalim relevantnim evidencijama koje se vode u Centru za socijalni rad, usvajanje principa, procedura i postupaka definisanih u okviru projekta kao standardne prakse centra za socijalni rad u postupanju sa nasiljem u porodici, a koji su usklađeni sa promenama u predložu Porodičnog zakona i reformskim projektima Ministarstva rada, zapošljavanja i socijalne politike³⁷.

Podržavajući najavljene promene u organizovanju i uspostavljanju standarda rada u Centrima za socijalni rad, za koje verujemo da će omogućiti veću delotvornost i efikasnost stručnih radnika/ca u odnosu na sve vrste socijalnih potreba korisnika/ca, posebno u odnosu na određene kategorije korisnika/ka – **žene i druge manjinske/marginalizovane grupe**, sačinjeni su komentari i predlozi kojim je podržan reformski proces:

Koristeći mogućnost da se upoznamo sa predlozima reformskih projekata, šaljemo vam ko-

³⁴ nije bilo formalne prepreke da se neke od predlaganih mera usvoje ili podrže, posebno što su postojali jasno vidljivi pozitivni efekti njihove primene, te je traženje saglasnosti nadređenih mogao biti izgovor nespornih za preuzimanje odgovornosti;

³⁵ ovde će biti prikazani originalni delovi iz dopisa poslanih predstavnicima institucija;

³⁶ posebno projekata: Razvoj integralne socijalne zaštite i unapređenje standarda stručnog rada i Opšti protokol o zaštiti dece od zlostavljanja i zanemarivanja;

³⁷ Zaključci i preporuke poslani su ministru i koordinatorki reformskih programa u Ministarstvu rada, zapošljavanja i socijalne politike, direktorki Gradskog centra za socijalni rad i rukovoditeljki Analitičko-istraživačkog centra GCSR. Nažalost, nije bilo odgovora na poslate dopise.

mentare u vezi sa projektom: *Razvoj integralne socijalne zaštite i unapređenje standarda stručnog rada. Izražavamo opštu podršku iznetim predlozima za reformu organizacije rada i definisanje standarda rada u Centrima za socijalni rad u svim ključnim tačkama – u odnosu na predlog sadržaja osnovne delatnosti, model organizacije rada, definisanje profesionalnih odgovornosti, instrumente i detaljna uputstva, dokumentaciju, opšte etičke principe rada. Naši pojedinačni komentari usmereni su na isticanje važnosti pojedinačnih predloga, i/ili predlaganje relativno malih dopuna koje bi postojeće predloge učinile detaljnijim. Imajući u vidu činjenicu da predloženi modeli, principi i standardi nisu sastavni deo aktuelnih profesionalnih i ličnih vrednosti svih stručnih radnika/ca, tj. da njihovo sprovođenje neće biti lako i brzo, želimo da na ovaj način podržimo proces uvođenja promena koje su predviđene ovim dokumentom*³⁸.

U radu sa predstavnicima **policije** sticale smo brojne značajne uvide u poziciju ove službe, mogućnost unapređenja rada i odnose sa drugim relevantnim službama, pre svega tužilaštvom, sa kojim policija najdirektnije saraduje rešavajući slučajeve nasilja u porodici. Nekoliko konkretnih predloga učesnika/ca seminara organizovanih za pripadnike policije, odnosili su se na³⁹:

1. *Potrebno je razviti sistematsku razmenu informacija između svih relevantnih službi u zajednici, da bi se povećala delotvornost i efikasnost postupanja. Posebno je neophodno stalno poboljšanje saradnje policije sa tužilaštvom.*
2. *Neophodno je da veći broj pripadnika policije prođe obuku o osnovnim karakteristikama i elementima postupanja u situacijama nasilja u porodici, a da se specijalističke obuke organizuju za timove u okviru OUP-a zadužene za ovu problematiku. Uputstva o postupanju (dežurne službe, patrole, inspektora...) treba da su dostupna svim pripadnicima policije.*
3. *Bilo bi korisno organizovati periodične analize knjiga evidencije, izveštaja policije u patroli i intervencija, kako bi se ustanovile tipične karakteristike nasilja i postupanja. Na osnovu ovih analiza bilo bi moguće praviti strategije za povećanje efikasnosti rada i saradnje sa drugim službama u zajednici.*
4. *Predloženo je da starešine prođu obuku, ili prezentaciju primera dobrih praksi u radu sa nasiljem u porodici, jer bi to olakšalo razumevanje za direktni rad pripadnika policije i povećalo vrednovanje ove vrste rada.*

Posle radnih sastanaka profesionalaca iz policije, Centra za socijalni rad i domova zdravlja, na inicijativu predstavnika policije, predložene su mere za unapređenje saradnje sa tužilaštvom u cilju **usaglašavanja stavova i postupanja** prilikom rešavanja problema nasilja u porodici⁴⁰. Sugestije su se odnosile na:

1. *Usaglašavanje kriterijuma za procenu stepena ugroženosti žrtve/i nasilja: visok stepen ugroženosti žrtve trebalo bi da utiče na hitnost intervencija svih službi nadležnih za nasilje u porodici. U odnosu na očekivanja od tužilaštva to bi značilo skraćivanje roka za prikupljanje obaveštenja i podizanje krivične prijave.*
2. *Ujednačeno tumačenje postojanja kontinuiteta nasilja u porodici: kontinuitet življenja u nasilju je jedna od specifičnih karakteristika ovog nasilja u odnosu na vanporodično. Žrtve se odluče da ga prijave tek posle dužeg perioda trpljenja. Iako je krivično delo definisano upotrebom trajnog ob-*

³⁸ Dopis i dokument su poslani ministru i koordinatorici reformskih programa u Ministarstvu rada, zapošljavanja i socijalne politike, februara 2005. Koordinatorica reformskih programa, g-đa T. Čolin, ocenila je dopis pozitivnim doprinosom, a dokument je prosleđen relevantnim osobama, uključujući i donatore.

³⁹ Iz dopisa upućenog načelniku Sekretarijata unutrašnjih poslova grada Beograda, aprila 2005. godine.

⁴⁰ Dopis poslat opštinskim javnim tužilaštvima, juna 2005. godine. Odgovor u kome se izražava podrška inicijativi i spremnost na učešće na seminarima i savetovanjima koje organizuje Autonomni ženski centar stigao je od Prvog opštinskog javnog tužilaštva, a spremnost na saradnju uputilo je i Republičko javno tužilaštvo.

lika glagola (povređuje ili ugrožava telesni ili duševni integritet) postojanje formalnih dokaza da se delo ranije dešavalo (u policiji, Centru za socijalni rad ili zdravstvenoj ustanovi), i/ili izveštaja o ranijem kažnjavanju izvršioca nasilja, ne treba da bude uslov za pokretanje krivičnog postupka. Ako se krivična prijava ne podiže prilikom prve prijave nasilja za koje je moguće pribaviti dokaze, to može imati dugoročne štetne posledice po žrtvu/e.

3. Odluke o odbacivanju krivičnih prijava: u situacijama kada se žrtva ne pridružuje krivičnom gonjenju, promeni prvobitno dati iskaz, ili koristi zakonsku mogućnost da ne svedoči, krivičnu prijavu ne bi trebalo odbaciti, ako postoje drugi dokazi koji se mogu koristiti u postupku. Specifičnost relacije između žrtve i izvršioca nasilja je najčešći razlog promena iskaza i odluka od strane žrtve/i. Mišljenja smo da tužilac treba da razmotri sve okolnosti izvršenja dela koristeći sve dostupne informacije i mišljenja drugih službi, te da na osnovu njih donese odluku o pokretanju postupka.

4. Prihvatanje nalaza lekara specijaliste kao dokaznog materijala za podizanje krivične prijave: insistiranje na lekarskim uverenjima, koja imaju veći pravni značaj, zbog činjenice da se plaćaju, onemogućava žrtve nasilja koje su materijalno ugrožene da ih pribave.

5. Ujednačeno tumačenje zakonskog pojma «član porodice»: dosadašnje neujednačeno tumačenje odredbi «član porodice» posebno u odnosu na partnerske relacije, može se značajno smanjiti činjenicom da je Porodičnim zakonom, u delu: Zaštita od nasilja u porodici, čl. 197 u stavu 3, definisano ko se smatra članom porodice.

Postojanje usaglašenog stava predstavnika svih službi, uključujući i organe krivičnog gonjenja, u vezi sa navedenim pitanjima, po mišljenju svih učesnika programa, doprinelo bi efikasnijem prepoznavanju i adekvatnijem reagovanju na nasilje u porodici.

Kao rezultat susreta profesionalaca/ki iz relevantnih službi u 7 beogradskih opština, a na osnovu prethodnog iskustva iz 9 opština, usaglašena je radna verzija **Sporazum o saradnji**. Većina učesnika/ca složila se da bi dokument imao veću težinu ako dobije formalnu podršku nadležnih rukovodilaca.⁴¹ Iako je iskustvo direktnih izvršilaca/teljki relevantno za promenu prakse, pokazalo se da ne postoji jednostavna procedura da ono bude uzeto u obzir prilikom iniciranja promena⁴².

Na saznanje da grad Beograd radi razvojnu strategiju do 2015. godine, u okviru koje se planira socijalna politika koja uključuje i pitanje nasilja u porodici, poslat je dokaz Sekretarijatu za socijalnu politiku i dečju zaštitu u kom je ukazano da su:⁴³

Aktivnosti Autonomnog ženskog centra (su) od 2002. godine, u saradnji sa Gradskim centrom za socijalni rad, Sekretarijatom unutrašnjih poslova i Sekretarijatom za zdravlje, vezane za rad u oblasti prevencije i zaštite od nasilja u porodici u svih 16 beogradskih opština. Iskustva koja smo stekle kroz saradnju, kao i dokumenti nastali učešćem predstavnika svih institucija, mogu biti od koristi za izradu strategije. Verujemo da je važno da se u izradi dokumenata ne polazi iz početka, već da se koriste postojeća znanja i dobre prakse, kao i da se uspostavi koordinacija između aktivnosti u istoj oblasti, koje se odvijaju na različitim nivoima.

⁴¹ Nadležnost je locirana na različitim nivoima - od neposrednih rukovodilaca (načelnika OUP-a, rukovodilaca Odeljenja GCSR ili direktora domova zdravlja) do rukovodilaca na gradskom nivou i nadležnih na nivou Ministarstava.

⁴² Predlog Sporazuma o saradnji između relevantnih službi u zajednici na rešavanju problema nasilja u porodici poslat je tokom maja i juna 2005. godine rukovodećim strukturama i donosiocima odluka (u oblasti socijalne politike i unutrašnjih poslova) na svim nivoima. O predlogu su obavestene i druge zainteresovane strane, pre svega međunarodne organizacije koje se bave pitanjima iz ove oblasti - DFID, OSCE Misija, UNDP Misija, kao i Savet i Odbor za ravnopravnost polova, pri republičkoj Vladi, odnosno Parlamentu.

⁴³ Dopis poslat sekretarki za Socijalnu politiku i dečju zaštitu grada Beograda, juna 2005. godine.

Ministarstvo rada, zapošljavanja i socijalne politike, sledeći preporuke vladinog *Izveštaja o implementaciji milenijumskih ciljeva*,⁴⁴ formiralo je radnu grupu za izradu polaznog okvira za *Nacionalnu strategiju protiv nasilja*, a naš predlog upućen Ministarstvu uključio je sledeću sugestiju:⁴⁵

Imajući u vidu rasprostranjenost i težinu ovog društvenog problema, smatramo nužnim učešće svih relevantnih državnih institucija, ali i nevladinih organizacija, u izradi ovog dokumenta. Ipak, primećujemo nedostatak organizacija koje se bave zaštitom žena, iako su one najčešće žrtve nasilja u porodici. Zato predlažemo da se među članicama/članovima tima nađu i predstavnici/e organizacija koje se bave pitanjima nasilja prema ženama. U praksama drugih evropskih država (Austrija, Finska, Slovenija, Hrvatska i druge), smatran je važnim i sam proces izrade nacionalne strategije, a nevladine organizacije su bile nužne učesnice tog procesa.

Istim povodom, ističući **rodnu dimenziju** nasilja u porodici, poslale su sugestije predstavnicama vladinog i parlamentarnog mehanizma za ravnopravnost polova:⁴⁶

Imajući u vidu rodnu dimenziju nasilja u porodici, preporuke svih međunarodnih dokumenata, prakse drugih evropskih država i višedecenijsko iskustvo domaćih ženskih organizacija u pružanju podrške ženama žrtvama nasilja i u aktivnom nastojanju da ova problematika bude zakonski regulisana kod nas, smatramo njihovo aktivno učešće u procesu izrade ovog važnog dokumenta nužnim. Takođe, način na koji se kreira javna politika, koja ima uticaj na celo društvo, treba da obezbedi da proces formulisanja predloga uključuje veliki broj različitih aktera – pojedinaca i grupa koje imaju direktne i indirektne interese za posledice primene politike.

Dokument *Polaznog okvira nacionalne strategije protiv nasilja*⁴⁷, u poglavlju koje se odnosi na analizu stanja, uključio je kratak prikaz statističkih podataka o žrtvama nasilja koje su se obratile za pomoć konsultantskoj službi Autonomnog ženskog centra.⁴⁸

Kao pripremna aktivnost za izradu vladinog *Izveštaja o implementaciji Strategije za smanjenje siromaštva*, predložile smo dopunu formulara za prikupljanje podataka o merama i aktivnostima relevantnih ministarstava, koji nisu sadržavali pitanja o ostvarivanju ravnopravnosti polova,⁴⁹ posebno u oblastima: tržište rada i zapošljavanje, socijalna zaštita, penzijsko osiguranje, zdravstvena zaštita i obrazovanje⁵⁰.

44 preporuka: Formulisanje i sprovođenje Nacionalnog plana akcije protiv nasilja u svakodnevnom životu i vođenje statistike o žrtvama nasilja, *Izveštaj o implementaciji milenijumskih ciljeva*, maj 2005.

45 Dopis upućen Ministarstvu rada, zapošljavanja i socijalne politike, zamenici ministra i koordinatorke radne grupe, juna 2005. godine. Ministarstvo (zamenica ministra) dopisom je potvrdilo da je u pripremi polazna osnova za Nacionalnu strategiju i da će kod donošenja odluke o učesnicima u tom procesu, imati u vidu i vaš (AŽC) predlog.

46 Poslali su dopisi predsednici Odbora za ravnopravnost polova u Narodnoj skupštini RS i potpredsednici Saveta za ravnopravnost polova pri Vladi RS, sa predlogom da, imajući u vidu funkcije i lični angažman, utiču na proces izrade strategije, posebno na njene rodne elemente. Usmene potvrde opredeljenosti stigle su od obe predstavnice mehanizama za rodnu ravnopravnost. Istovremeno, strategija za izradu Nacionalnog plana akcije za žene, u nadležnosti Saveta za ravnopravnost polova Vlade RS, uključila je najširi krug zainteresovanih aktera, procedure (samo)kandidovanja i kriterijume selekcije.

47 Polazni okvir nacionalne strategije protiv nasilja - radni tekst, st 7., Ministarstvo rada, zapošljavanja i socijalne politike, 2005.

48 Na konferenciji za štampu, 5. oktobra 2005. godine, na pitanje predstavnice AŽC o isključenosti ženskih NVO iz procesa izrade okvira za strategiju, pomoćnica ministra je potvrdila da će u procesu izrade strategije one biti uključene, posebno ističući ugled i poziciju AŽC.

49 Milenijumski razvojni cilj 3: Promovisati jednakost polova i dati prava ženama, uključen je u definisanje ciljeva, mera i aktivnosti *Strategije za smanjenje siromaštva u Srbiji*, Vlada Republike Srbije, 2003.

50 Dopisi su juna 2005. upućeni Vladinom timu za izradu *Izveštaja*, predstavnici ženskin nevladinih organizacija u Savetodavnom odboru civilnog društva, predstavnicima Odbora za smanjenje siromaštva i Odbora za ravnopravnost polova u Narodnoj skupštini RS, kao i predstavnicima međunarodnih organizacija koje podržavaju Vladine napore u sprovođenju *Strategije za smanjenje siromaštva*.

Sledeći uputstva za implementaciju i praćenje sprovođenja Strategije za smanjenje siromaštva (ŠS, Vlada Republike Srbije, 2003. godina) u okviru poglavlja Ljudska prava, ravnopravnost polova i posebno ugrožene grupe (str. 126) predlažemo da se u formulare za prikupljanje informacija za izveštaj unesu sledeće dopune:

1. Da se sve mere/aktivnosti iskazuju kroz realizaciju u odnosu na ugrožene (isključene) grupe, a svaka od njih prikazuje u odnosu na pol.
2. Da se svi indikatori realizacije postavljenih ciljeva i preduzetih mera/aktivnosti prate i iskazuju kroz prikaz učešća ugroženih (isključenih) grupa i u odnosu na pol.
3. Da se u odgovarajući formular za Ministarstvo rada, zapošljavanja i socijalne politike unese dodatno poglavlje: *Prevenција i pomoć ženama i deci žrtvama nasilja, smanjenje nasilja i zaštita žena od trgovine ljudima.*
4. Da se predvidi formular i zaduže ministarstva i/ili tela za rodnu ravnopravnost za izveštavanje u vezi sa poglavljem: *Razvoj znanja o rodnoj ravnopravnosti, integrisanje u strategije razvoja, stvaranje zakonskih preduslova ravnopravnosti polova, izgradnja mreže institucija za poboljšanje položaja žena.*

Sugerišemo da se od predstavnika relevantnih ministarstava odgovornih za implementaciju ŠS zahteva da podaci o merama/aktivnostima sadrže:

- precizne navode izvedenih programa (uključujući nazive partnera iz svih sektora – javnog, privatnog i nevladinog);
- kvantitativne podatke na svim mestima gde je to moguće/opravdano, a kada se stanje poredi sa prethodnim, da se navedu podaci za oba perioda;
- indikatore predviđene dokumentom prikazane u programu realizovanih mera/aktivnosti.

Verujemo da samo precizan sistem praćenja implementacije ciljeva, mera/aktivnosti i indikatora Strategije za smanjenje siromaštva može da ukaže na ostvareni napredak, ili na kašnjenje i propuste u sprovođenju predviđenih mera. Imajući u vidu da je ovaj dokument od strateškog značaja za razvoj zemlje, predlažemo da sve sugestije za dopune formulara, kao i sugestije na podatke iz izveštaja koje su pripremila neka od ministarstava (a koja su nam bila dostupna u trenutku pisanja ovog dopisa), budu razmatrana sa timom potpredsednika Vlade Republike Srbije za implementaciju ŠS.

U oktobru 2005. godine organizovale smo okrugli sto *Nasilje u porodici – čija je odgovornost?* Pozvani su rukovodioci Gradskog centra za socijalni rad i svih 16 Odeljenja, kao i načelnici svih OUP-a i nekoliko odeljenja u SUP-u Beograd. Pored predstavljanja rezultata aktivnosti na projektu, predstavljen je **model saradnje** CSR i policije opštine Sombor, kao jedan od najboljih modela saradnje između ovih službi na lokalnom nivou.⁵¹ Naša namera je bila da podstaknemo rukovodioce/teljke da pruže podršku implementaciji ponuđenih rešenja/modela u okviru standardnih aktivnosti CSR i policije.⁵²

⁵¹ Ovaj model predstavlja primer saradnje koja zahteva značajne promene u organizaciji i standardima rada, posebno u CSR, i zato je primenjiv samo u slučajevima kada postoji direktna zainteresovanost rukovodilaca za promenu.

⁵² Neki od rukovodilaca Odeljenja GCSR pokazali su izrazito interesovanje. Odmah posle događaja iniciran je čitav niz aktivnosti (sastanak sa lokalnom upravom, sastanci sa rukovodstvom opštinske policije, a čak i dodatni kontakti sa Silvijom Kranjc, direktorkom CSR Sombor, da bi se detaljnije upoznali sa načinom planiranja i izvođenja promene). Sa predstavnicima policije iniciranje promena i dalje je spor proces - odgovornost za promenu je na najvišem nivou. Međutim, policija u većini opština ne odbija ponude za konkretnu saradnju, što je ohrabrujuće.

EFIKASNA PREVENCIJA NASILJA CE KOSTATI, ALI NASILJE KOJE NIJE SPRECENO – KOŠTAĆE MNOGO VIŠE⁵³

Naše inicijative za konkretne promene u procedurama i postupanju, nastale u saradnji sa direktnim učesnicima/cama procesa zaštite od nasilja u porodici iz različitih službi i sektora, u centralizovanom sistemu odlučivanja koji se sporo menja, gube snagu i nestaju ukoliko nemaju podršku rukovodećih struktura i donosilaca odluka. Veći je broj uzroka za sporost odgovora nadležnih na predložene inicijative. Jedan od njih je činjenica da predlozi za promenu sistema zaštite od nasilja u porodici idu značajno ispred najavljenih reformskih promena javnih službi. Istovremeno, nadležne institucije nemaju efikasan mehanizam za pokretanje, ali ni dovoljno kapaciteta i motivacije za izvođenje efikasne promene. Nije zanemarljivo ni političko opredeljenje vlasti koje marginalizuje iskustva ženskih nevladinih organizacija, koje se problemom nasilja u porodici i zaštitom žrtava bave deceniju i po i čiji je ideo u prepoznavanju ovog problema i ponudi modela rešenja, nesumnjiv.

Iako uticaj na pozitivne promene u politikama i procedurama javnih službi nije lak i brz proces,⁵⁴ on je neminovan zbog sve većih zahteva korisnika/ca i pritiska javnosti. Zakonske promene⁵⁵ i međunarodne obaveze koje je država preuzela značajan su doprinos budućim promenama sistema zaštite od nasilja u porodici, i kao što navodi Roza Logar:⁵⁶

...nije dovoljno potpisati odgovarajuće dokumente – dela moraju da prate reči. U mnogim zemljama ženske organizacije su posvećene osnivanju inicijativa za borbu protiv nasilja nad ženama na lokalnom nivou. Ove inicijative u zajednici su veoma važan pokazatelj funkcionisanja demokratije. Ali je negativan znak ako vlade ostave nevladinim organizacijama zadatak eliminisanja nasilja nad ženama ili ih nedovoljno ili uopšte finansijski ne podržavaju. To predstavlja kršenje njihovih nacionalnih i međunarodnih obaveza, kao što je pridržavanje CEDAW konvencije⁵⁷ i drugih.

Zaključujemo, potrebno je vreme da se promeni sistem zaštite žrtava nasilja u porodici, posebno zaštite žena. Stereotipni stavovi i predrasude osujećuju delotvornu i efikasnu profesionalnu akciju, a sporost sistemskih promena i isključivanje uticaja praktično proverenih modela, još više usporava ovaj proces. Odgovornost donosilaca odluka je da strategije za prevenciju, suzbijanje i zaštitu od nasilja u porodici postave na dugoročne osnove, uvažavajući sva dosadašnja pozitivna iskustva, a posebno dugogodišnja iskustva ženskih nevladinih organizacija.

⁵³ citat iz: Roza Logar: Austrijski model intervencije u slučajevima nasilja u porodici, str. 33 (ekspertski rad: Sastanak ekspertske grupe u organizaciji Odseka Ujedinjenih nacija za poboljšanje položaja žena u saradnji sa kancelarijom Ujedinjenih nacija za borbu protiv droge i kriminala, Beč, Austrija, 17 - 20. maj 2005. godine); izdanje: Autonomni ženski centar, Beograd, 2005.

⁵⁴ posebno ako inicijative dolaze od predstavnica/ka nevladinih organizacija, čak i kada je nesumnjiv kvalitet i korisnost predloženih mera;

⁵⁵ bez obzira na trenutne manjkavosti;

⁵⁶ Roza Logar: Austrijski model intervencije u slučajevima nasilja u porodici, str. 32; izdanje: Autonomni ženski centar, Beograd, 2005.

⁵⁷ CEDAW konvencija - skraćeno od Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije prema ženama, usvojena u Ujedinjenim nacijama 1979. godine, ratifikovana od strane SFRJ 1981. SRJ je pristupila CEDAW-u 12. aprila 2001. a Opcioni protokol je potpisan 16. decembra 2002. godine. Prema Ustavu SRJ i Republike Srbije, ratifikovani međunarodni ugovori čine integralni deo državnog zakonodavstva i iznad su saveznih i republičkih zakona, osim Ustava.